

LA LLEGENDÀRIA CONQUESTA DE GIRONA PER CARLEMANÝ

JOSEP CLARA I TIBAU

Resum

Comencem mostrant la pintura mural del palau Moja de Barcelona, que segurament és l'única al món que presenta la Conquesta de Girona per Carlemany. El seu autor és Francesc Pla "El Vigatà" i la creà el 1790 a petició de Maria Lluïsa de Copons i Descatllar, marquesa de Cartellà, vídua del marquès de Moja. A la pintura apareixen dos personatges principals, Carlemany i el llegendari Arnau de Cartellà, cavaller gironí que ajudà l'Emperador en la conquesta.

Sabem que Carlemany no va venir personalment a Girona per la *Vita Karoli* d'Eginhard i obres posteriors. La nostra recerca ha pretès buscar l'origen de la llegenda i trobem un primer text, la *Crònica de Moissac*, de finals del S.X, que té un relat ben senzill i fiable: l'any 785, mentre Carles estava lluitant a Saxònia, els gironins entregaren la ciutat al rei Carles. Continua la *Crònica* sobre el 786: Carlemany viatja a Àustria, Itàlia i França. Llavors hi afegeix una escena fantàsica que es produeix a Alemanya: en el mes de desembre del 786, "aparegueren uns resplandors paorosos al cel..." senyals de creu en els vestits dels homes", va ploure sang i succeí una gran mortaldat. I aquí està l'origen del relat que tant s'ha difós fins a l'actualitat. El monjo de Ripoll, copista del *Chronicon Rivipullense I*

(del s. XI) va ajuntar les dues narracions de la *Crònica de Moissac*: els gironins entreguen la ciutat "i molts veieren ploure sang i va succeir una gran mortaldat. Aparegueren resplandors en el cel i una senyal de la creu en els vestits dels homes".

Vaig considerar que havia fet una gran descoberta, però després he vist que Jaime Villanueva, al S. XIX, ja havia observat l'engany del copista (cosa que em confirma la meua teoria).

A partir del S. XIII (*Chronicon Rivipullense II*) es va allargant el relat amb més invencions i fantasies. I així analitzem diferents opinions i versions de la llegenda: d'Alfons X (S. XIII), de l'*Officium in festo Sancti karoli magni imperatoris et confessoris* (de 1345), del *Tractatus de Captione Gerunde* (S. XV), de Geroni Pujades (S. XVII), d'Antonio Vicente Domènec (1602), de Roig i Jalpí (1678), de Joan Amades (1953) i de Jacint Verdaguer (1885).

Paraules clau

Carlemany, Girona carolíngia, llegendes gironines, Arnau de Cartellà, pintures d'"El Vigatà", culte a Carlemany, *Crònica de Moissac*, la *Crònica* de Pujades, la "*Historia general*" de Domènec, el pseudo-cronista Roig i Jalpí, les llegendes d'Amades, llegendes carolíngies al Canigó.

Abstract

We start showing the mural of the “palau Moja”, Barcelona, which is probably the only one in the world that presents the conquest of Girona by Charlemagne. Its author is Francesc Pla “El Vigatà” who created it in 1790 at the request of Maria Lluïsa de Copons i Descatllar, marquise of Cartellà and the Marquis of Moja’s widow. In the painting there are two main characters, Charlemagne and the legendary Arnold of Cartellà, a Girona knight who helped the Emperor in the conquest.

But we know that Charlemagne did not come personally to Girona through the Vita Karoli of Eginhard and later works. Our research has intended to look for the origin of the legend and we find the first text, the Chronicle of Moissac, from the end of the 10th century, which is very easy and reliable: in the year 785, while Charles was fighting in Saxony, Girona gave the city to King Charles.

The Chronicle continues in 786: Charlemagne travels to Austria, France and Italy. Then, he adds a fanciful scene which occurs in Germany: in the month of December in 786 “some dreadful glows appeared in the sky”... “cross signs in costumes of men”, it rained blood and many deaths occurred.

And here is the source of the story that has spread up to the present day. The monk of Ripoll, copyist of the Chronicon Rivipul-

lense I (XI century) joined the two narratives of the Chronicle of Moissac: Girona delivered the city “ and many people saw blood raining which was followed by death. Glows turn on in the sky and a cross sign in the costumes of men”.

I consider I had made a great discovery, but after, I’ve seen that Jaime Villanueva in the 19th century, had already observed the copyist’s deceit (which confirmed my theory).

From the 13th century (Chronicon Rivipulense II) the story is being lengthened with more inventions and fantasies. And this way, we analyze different opinions and different versions of the legend: of Alfonso X (13th century), of the Officium in festo Sancti karoli magni imperatoris et confessoris (of 1345), of the Tractatus de Captione Gerunde (15th century), of Geroni Pujades (17th century), by Antonio Vicente Domenec (1602), of Roig i Jalpí (1678), by Joan Amades (1953) and Jacint Verdaguer (1885).

Key words

Charlemagne, Girona Carolingien, Girona legends, Arnau de Cartellà, paintings of “The Vigatà”, cult of Charlemagne, Moissac Chronicle, Pujades Chronicle, the “general History” by Domenec, the pseudochronist Roig i Jalpí, legends of Amades, Charlemagne legends in Canigó.

LES PINTURES DEL PALAU MOJA A BARCELONA

Sens dubte és molt agradable poder veure, al segle XXI, el llegendari cavaller gironí Arnau de Cartellà al costat de Carlemany davant les muralles de Girona. Em refereixo a les pintures murals que Francesc Pla “El Vigatà” creà el 1790 a la galeria del saló del Palau Moja, a la Portaferrixa, a petició de la senyora Maria Lluïsa de Copons i Descatllar, marquesa de Cartellà, durant la seva viduïtat del marquès de Moja. Abans de ser el Palau Moja l’edifici

fou el Palau Cartellà, propietat de Pere Desbach, marquès de Cartellà, palau que va ser derruït el 1771. La néta del marquès, Mª Lluïsa, féu reconstruir el palau actual el 1974 derruïnt la muralla, la Porta Ferriça i les dues torres que donaven a la Rambla (actualment estan representades en ceràmica sobre la font que inicia el carrer).

Quant a les pintures, ella volgué que la decoració del gran saló fos dedicada a la història familiar basada en «cròniques» antigues, a la glòria dels Cartellà, el castell dels quals està a set quilòmetres al N. O. de Girona, entre els torrents Gàrrap i Petròlec. Segurament són úniques al món sobre aquests temes.

EL LLEGGENDARI ARNAU DE CARTELLÀ

Segons explica Jeroni Pujades, quan els moros conqueriren Catalunya es mantingueren alguns cavallers a les muntanyes del Gironès i, entre ells, un molt valent anomenat Arnaut, o sia Arnal de Cartellà, senyor de gran part d'aquelles muntanyes pel costat dels castells de Tudela, Cartellà, Rocabruna i altres. La seva noblesa venia sens dubte dels «gots» o antics habitants del país. Així que Arnau de Cartellà s'assabentà de l'entrada de Carlemany a Catalunya, el 778, desitjà ajuntar-se als exèrcits imperials i participar en la victòria que pressentia. Reuní les seves gents i amics més forts i destres, formant una bona companyia de genets que oferiren ajuda a l'Emperador.

Anava Arnau davant com a capità, portant una ensenya roja i, sobre el camp, tres bitllets blancs de plata... L'emperador l'admeté amb agraiement i amb ell conquerí la ciutat de Girona; després Carlemany recompensà l'Arnau fent-li donació dels castells i terres que constituïren el patrimoni dels Cartellà. A més, el propi Emperador li atorgà per armes que sobre el primer bitllet hi posés, «Ave Maria», en el segon, «Gratia plena» i sobre el tercer «Dominus tecum», amb lletres d'atzur. Els Cartellà tenien una casa senyorial a Girona, a uns dos-cents metres de la catedral, a la cruïlla actual dels carrers Escolàpia i Bellmirall, i encara a la façana es conserva un escut amb l'anagrama descrit.

Segons Francesc Altés i Aguiló, el 1624 Alexandre de Cartellà demanà al notari episcopal que li copiés l'*Ofici a Carlemany* per demostrar que el seu llinatge remuntava a Arnau de Cartellà, cavaller de l'exèrcit de Carlemany. Però a l'*Ofici* Arnau no hi apareix.

CARLEMANY NO VINGUÉ MAI PERSONALMENT A GIRONA
(NI A CATALUNYA)

Paul Aebischer es basa en els «Annales Mettenses priores» de 806 per explicar que Carlemany, en l'expedició del 777-778 a Saragossa, la que acabà en la desfeta de Roncesvalls, era cap de l'exèrcit occidental, no del que entrà pel Pertús. Ramon d'Abadal explica que Carlemany, «al front del primer exèrcit, passà el Garona, travessà la Gascunya i realitzà el passatge del Pirineu sense contratemps»... «els francs no es trobaven en terra musulmana, sinó en terra navarresa». Per tant, no passaren per Catalunya.

Ara, el document més acceptat per tots els historiadors com autèntic és la *Vita Karoli* d'Eginhard, cronista de l'Emperador.

Després de Roncesvalls, el 778, retornant cap a Paris, Carlemany va rebre la notícia que els saxons havien fet una formidable incursió sobre el Rin.

El 779 l'emperador va entrar a la Germània i vencé els saxons. Va passar l'estiu a la Saxònia i l'hivern a Wormàcia.

El 780 tornà a entrar a la Germània i a la tardor passà a Itàlia i arribà a Pavia abans de Nadal.

Fins a la Pasqua del 781, restà a Roma i el papa Adrià va batejar el segon fill de l'Emperador amb el nom de Pipí. Després va anar cap al nord i es quedà a Milà algun temps.

El 782 a l'estiu, torna a entrar a la Germània i a Saxònia.

El 30 d'Abril del 783 la seva esposa Hildegarda moria de part. Després lluita a la Germània i torna a la Gàl·lia on es casa amb Fastrada.

A la primavera del 784 torna a passar el Rin, es deté per unes inundacions; passa el Weser i arriba a l'Elba. Les inundacions i el fred l'obliguen a quedar-se a Eresburg (Saxònia) fins a final d'any.

A la primavera del 785 se'n va d'Eresburg i emprèn un llarg viatge cap al nord. Passa la vall de l'Elba perseguint el cabdill dels saxons, Witikind. Carles hi pacta i els saxons es rendiren i foren batejats. El país tornà a la pau. A l'hivern, els francs travessen els Alps i passaren el Nadal a Florència. Carles es trobà a Roma amb el papa Adrià i li resolgué alguns problemes polítics.

A principis de la primavera del 786 Carlemany celebrà a Roma la Pasqua i després emprengué el camí de la Gàl·lia. Però hagué de tornar a Itàlia per lluitar contra Tassilo, duc de Baviera.

Com veiem, Eginhard mai parla d'una vinguda de Carlemany a la Catalunya Vella.

A aquesta versió històrica d'Eginhard s'acosta el relat que presenta l'*Espanya Sagrada* parlant del jou sarraí: «Duró el de los Gerundenses hasta el año de 785, en el qual ocupado Carlos otra vez en la guerra Saxónica... encargó a los Capitanes de su hijo Luis, que ya era Rey de Aquitania, que se dispusiesen para la guerra. En la primavera de dicho año envió a llamar a Luis, y le despidió luego para que con su ejército entrase en España. Esto se verificó en el otoño; y pasando el Pirineo el ejército de Luis sitió a Gerona, cuyo gobernador era entonces Mahomet. Defendió este la plaza con tal tesón, que los mismos historiadores franceses confiesan que hubieran sido inútiles todos los esfuerzos de los sitiadores, si los cristianos que había dentro no la hubieran entregado». En realitat, Lluís el Piadós conquerí Barcelona el 801, però ningú assegura que fos l'alliberador de Girona; ni tampoc és històric el nom del governador Mahomet. Però sí cal destacar que foren els habitants de Girona qui es lliuraren als francs.

PRIMERS DOCUMENTS SOBRE LA LLEGENDA

El document més interessant és la *Crònica de Moissac*, escrita probablement a Ripoll a finals del S. X i trobada a Moissac el S. XI; assenyala que l'«Any 785 el rei Carles va romandre a Saxònia, a Heresburg des del Nadal del Senyor fins al mes de juny» i «Eodem anno Gerundenses homines Gerundam civitatem Carolo regi tradiderunt». Aquesta frase podia provocar certa confusió. «Entregaren Girona al rei Carles» no vol dir que ell hi fos present.

Podem veure també en el text anterior com l'«Any 786 alguns comtes es disposaren a rebel·lar-se, també alguns dels nobles en les parts d'Àustria». Carlemany els guanya i es mostra clement. Després viatja cap a Roma i Capua, i «torna a França amb gran goig i porta amb ell com a ostatge el fill d'Aragius» (Aragio era duc de Benevento i el fill probablement era Grimoaldo).

I la *Crònica* segueix amb una narració que cal destacar (és l'aspecte millor de la recerca): «En aquest any en el mes de Desembre aparegueren uns resplendors paorosos en el cel, com mai en els nostres temps ni abans aparegueren. I no solament aparegueren senyals de creu en els vestits dels homes sinó que alguns digueren que ells havien vist ploure sang. Per la qual cosa un enorme terror i por va irrompre en el poble. I després va succeir una gran mortaldat». Com veiem aquests fets passen fora de Catalunya i no tenen relació amb la conquesta de Girona.

En el segle XI s'escriu el *Chronicon Rivipullense I* i el copista ajunta les dues narracions de la *Crònica de Moissac*: els fets del 785 a Girona amb els del 786 a Alemanya: «*Gerundam civitatem homines tradiderunt regi Karolo*» i segueix (en llatí) «*i molts veieren ploure sang i va succeir una gran mortaldat. Apareixeren resplandors en el cel i una senyal de la creu en els vestits dels homes*».

He considerat que feia una gran descoberta, però després he vist que Jaime Villanueva al segle XIX ja havia observat l'engany del copista (cosa que em confirma la meua teoria): «Es una fábula que esta conquista fuese en virtud de los portentos de la lluvia de sangre, aparición de una cruz en el cielo, etc. que ni sucedieron en Gerona sino en la Alemania, ni en ese año 785 sino en el siguiente 786: que ni en el uno ni en otro estuvo ni pudo asistir personalmente Carlo Magno a la conquista de Gerona, estando como estaba en Italia y Sajonia».

Un altre cronicó (*Rivipullense II*), del segle XIII, afegeix un relat en llatí que allarga la llegenda: «Llavors Carles dit el Magne en el any 786 conquerí la ciutat de Girona vencent en combat Mahomet, rei d'aquesta ciutat. I mentre conquerí aquesta ciutat, molts veieren ploure sang i aparegueren resplendors en el cel i senyals de creu en el vestits dels homes. I aparegué una creu de foc a l'aire sobre el lloc on ara és l'altar de la Beata Verge (o sigui la Catedral). I per això es va canviar la Seu que llavors era a l'església de San Feliu al lloc on ara és». La Catedral ja tenia l'excusa suficient per exercir més poder que San Feliu, que havia estat co-catedral.

La llegenda passà, per la seva popularitat, a ésser considerada com a real ja en el segle XIII. La mateixa *Crònica General* d'Alfons X, que alerta els seus lectors sobre les cançons de gesta referents a les conquestes de Carlemany a Espanya, defensa la de Girona: «Et algunos dizen en sus cantares et en sus fablas de gesta que conquirió Carlos en Espanna muchas çipdades..... Mas, en verdad esto non podria ser, fueras tanto que en Catalonna conquirió Barçilona, Gironda, Ausona et Urgel...»

L'«OFFICIUM»

L'«*Officium in festo Sancti karoli magni imperatoris et confessoris*» es conserva en un *Breviarium* de 1339 que podem trobar a l'Arxiu Capitular. No entenem perquè Jules Coulet, quan va fer la seva tesi *Étude sur l'Office de Girone en l'honneur de Saint Charlemagne* (el 1907) es queixa del desordre dels arxius i de no haver trobat el *Breviarium*.

L'España Sagrada i Gaston Paris afirmen que l'Ofici fou compost per ordre d'Arnau de Montrodon, el 18 de les calendes de maig de 1345, quan fou erigida la Capella dels Quatre Màrtirs: Germà, Paulí, Just i Cici, i en ella hi posaren la imatge de Carlemany. Més tard, allí fou col·locat també el sepulcre del bisbe Arnau. Segurament, l'Ofici fou redactat per Vidal de Blanes, que el 1342 passà a ser arxidiaca i formà part del clergat de la Catedral.

L'Ofici consta de nou «lectiones» i la conquesta de Girona ve molt detallada. A la «lectio tertia», quan Carlemany està en el Rosselló després de conquerir Narbona, se li apareix la Verge i li confirma: «assetjaràs la ciutat de Girona i l'ocuparàs encara que amb esforços. En la qual edificaràs al meu honor i reverència una Església Catedral...» .

Després de passar per La Clusa i El Pertús, a la «lectio sexta» arriba «ad locum de ramis» (San Julià de Ramis), on va edificar una església en honor de Sant Julià. En aquells termes Rotlan disposà també la capella de Santa Tecla Verge. També el Beat Turpí, arquebisbe de Reims, va aixecar al mateix lloc l'altar de Sant Vicenç.

La presència de Carlemany a Sant Julià ha provocat altres llegendes més exagerades, recollides per Joan Amades. Com la formació del Congost quan l'Emperador tallà amb l'espasa Joiosa les roques i les aigües de

l'estany del Ter a Girona inundaren l'Empordà i foragitaren els moros. Per aquella gesta Carlemany "fou enterrat" a Sant Julià, on encara es conserva el seu «sarcòfag».

L'any 1946, Gibert atribueix la sepultura a un «cabdill» de Carlemany i diu que ja havia desaparegut feia temps. En canvi, jo la vaig veure al cementiri, l'any 1966. Com ens diu Josep Mª Nolla, es tracta d'un ossari que han entrat fa poc a l'interior de l'església i encara és anomenat «sarcòfag de Carlemany».

A la «lectio octava», sense explicar el motiu, San Carlemany va cap a la vall d'Hostoles, guanya els sarraïns a San Medir i allà a prop fa edificar Santa Maria d'Amer (derivant aquest nom perquè la batalla fou «amè» pels sarraïns).

A la «lectio nona» "San Carlemany tornà a la muntanya de Barufa (Montjuïc), que està a la vora de la vall tenebrosa (San Daniel) i assetjà la ciutat de Girona".... Succeí que "un dia de divendres a l'hora de completes, amb aspecte resplendent del cel, una gran creu, i vermella adornada per tot arreu de llum va romandre, durant quatre hores, veient-la tothom, sobre la Mesquita de la ciutat de Girona, on ara s'ha edificat l'església catedral, també que caiguessin gotes de sang".

EL «TRACTATUS DE CAPTIONE GERUNDE»

És un recull amb tapes de pergamí i fulls numerats de l'1 al 33, també en pergamí, i escrit en dues columnes a cada pàgina, que es troba actualment a l'Arxiu Capitular. Segons Coulet, l'escriptura sembla ser del S. XV o XVI sense poder precisar-ho. A la portada té una nota manuscrita amb aquesta llegenda: «Liber iste antiquissimus sed renovatus fuit anno Domini 1708». Coulet veu la possibilitat que el *Tractatus* sigui un desenvolupament de l'*Officium* però és més probable que tinguin fonts diferents encara que semblants. Segons Coulet i Joan Molina, el *Tractatus* és una còpia escrita a l'entorn de 1484, però algun text podria ser anterior a 1318 perquè parla de la província eclesiàstica de Saragossa dins la Tarraconense i aquella es separà el 1318.

El *Tractatus* segueix la narració de l'*Officium* però amb més digressions i detalls. Per exemple explica el perquè Carlemany deixa Ramis i va a lluitar a Sant Medir, Anglès i Amer; és perquè venien uns exèrcits sarraïns des de la vall d'Hostoles per defensar Girona. També observem que el *Tractatus* dona més èmfasi al «prodigi» de la creu i les gotes de sang. Canvia la duració de la visió (ara la creu brillà quasi tres hores i no quatre) i li serveix per fer una digressió sobre els tres dies que portà Crist al sepulcre.

Afegeix després que les gotes de sang es tornaven creuetes en tocar el sol, en remembrança de la sang de Crist vessada a la creu. Quan veieren el senyal, l'Emperador i els seus atacaren la ciutat i venceren els enemics tal com havia promès la Verge. També vol el *Tractatus* relacionar aquesta creu prodigiosa amb l'altar de la Santa Creu de la Catedral de Girona i amb la fundació de l'antiga església que esdevingué catedral de Barcelona (amb el mateix nom). Conquerida la ciutat, Carlemany féu construir la Catedral i nomena, com a bisbe, un canonge de Santa Maria de Puy de França (Hilmerad, segons Pujades) perquè volgué que les dues seus fossin germanes (era una de les obsessions de poder de l'Església de Girona, segons Charles Rocher). Finalment l'Emperador dotà l'església Catedral amb quatre viles de l'Empordà: Bàscara, Ullà, Fonteta (La Bisbal) i el Castrum de Valoses (que segons Josep Mª Nolla es tracta del Puig de Sant Andreu a Ullastret).

NOVES ALTERACIONS EN EL RELAT DE LA CONQUESTA DE GIRONA

El 1609, Jeroni Pujades va escriure, en català, el primer volum de la *Crònica Universal del Principat de Catalunya* i, fins a la seva mort el 1635, continuà l'obra en castellà.

L'any 1611, Jeroni Pujades encara defensa aferrissadament la vinguda de Carlemany i es basava en escriptures «auténticas y fidedignas»: «La primera en que fundo para afirmar que ello fue así, sea la autoridad de los Leccionarios de las iglesias y breviarios viejos del obispado de Gerona, que dicen y atestiguan haber sido así lo que tengo dicho...».

Ja sap en Pujades que altres cronistes comenten que aquests anys (778-785) Carlemany estava en lluita amb els saxons i no podia ser a Catalunya, però ell creu que l'Emperador envià els seus exèrcits a Saxònia des de Catalunya (i no la realitat, que fou a la inversa).

Pujades assenyala tres conquestes de Girona fetes per Carlemany perquè és l'única solució que troba per acceptar la fiabilitat dels múltiples documents que parlen d'aquesta conquesta.

La primera conquesta la situa l'any 778, el mateix de la desfeta de Roncesvalls. De fet, segueix el relat de l'*Officium*: Carlemany ve a Catalunya seguint els consells de Santiago; al Rosselló la Verge l'anima a assetjar Girona; passa per La Clusa, El Pertús i Peralada fins a Sant Julià de Ramis. Allà rep l'ajuda de molts cavallers, «entre los cuales se halló en particular uno muy aventajado llamado Arnault (que hoy llamaríamos Arnaldo ó Arnau) de Cartellà, señor de gran parte de aquellas montañas por el lado de los castillos de Tudela, Cartellà, Rocabrúna y demás castillos ya nombrados...». Anirà a Sant Medir i a Amer «al encuentro de los enemigos para cortarles los pasos del camino.....sabiendo que habían de pasar por tierras del valle de Hortoles (Hostoles)”;...; torna al monte de Rams i passa a la muntanya de Barafa (Barufa, Montjuïc)... Rep el senyal de la Creu «tan colorada y encendida como si fuera de llamas de fuego», cau una pluja de sang i les gotes, en tocar a terra formaven creuetes. Això l'animà a la conquesta.

Ara apareix el nom del cabdill musulmà: el moro Mahomet caigué presoner i entregà la ciutat. Llavors l'Emperador féu edificar una església a invocació de la Santa Creu i de Santa Maria, que substituiria per major importància l'antiga catedral vella (Santa Maria extramurs, actual Sant Feliu). També explica la troballa i trasllat dels cossos dels Sants Màrtirs i les dotacions a la catedral.

La segona vinguda de Carlemany a Catalunya la situa l'any 785 per fer-la concordar amb els annals antics i amb altres historiadors. L'Emperador haurà de vèncer el rei Agolant del Marroc que hauria ocupat Girona. No dona noms dels cabdills ni detalls dels fets, perquè no els ha trobat.

La tercera entrada fou obligada per la ràtzia d'Abdemalech, el qual conquerí Narbona, Roses i Empúries i assetjà Girona l'any 791. Carlemany es

trobava a la guerra d'Hongria i envià exèrcits a Catalunya, però no vingué personalment fins el 794 i conquerí Girona el 795 o 796. Ell mateix accepta que té molts dubtes perquè no té vertadera documentació, només es fia de les escriptures del monestir de Sant Feliu de Guíxols, totalment manipulades.

A diferència de Pujades, Antonio Vicente Domènec, en el llibre *Historia General de los Santos y Varones Ilustres en Santidad del Principado de Cataluña*, publicat el 1602, dona una versió menys subjectiva dels fets i cita les fonts que fa servir, entre elles el *Tractatus*. Fins i tot reconeix que pot algú arribar a negar l'entrada de Carlemany a Catalunya essent un bon historiador. Afegeix algun detall al *Tractatus*, com presentar Santiago com «alférez» i nebot de la Verge (creiem que nebot equival a cavaller escollit, com Rotllà ho era de Carlemany); afegeix que Santa Tecla era patrona de Tarragona... El fet més estrany és que assenyali l'any 778 per a la Conquesta. També conta que el *Tractatus* fou portat de Roma pel mateix Arnau de Montrodon «non sin muchos gastos» i el considera com un model de prèdica pel dia de Sant Carlemany, cosa probable.

A la deformació del relat de la conquesta hi van contribuir alguns pseudocronistes; volien mantenir la tradició fins i tot en contra de la veracitat. Entre aquests es troba Gaspar Roig i Jalpí, del qual no podem fiar-nos-en mai. De fet els estudis de Coll i Alentorn demostren que el Bernat Boades fou obra de Roig. Ell, en totes les obres, defensarà la presència de Carlemany a Girona com a realitat històrica. Segons el *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona....*, Carles dormia quan se li aparegué la Verge, la qual li parla de la «suziedad Mahometana». «Sucedió que un día llovió mucha sangre, y en llegando en tierra de cada gota se formaba una Cruz... y en aquel mismo tiempo se vió en el aire sobre la Mezquita un Cruz colorada por espacio de tres días....grande enfermedad de peste se puso entre los Moros, de que murieron muchísimos»...El rei Mahometo sortí de la ciutat i presentà batalla, en la qual «fueron muertos todos los Moros que dentro hallaron». I la ciutat «la encomendó a Rostagno dándole título de Conde de Gerona.»

Com veiem, la maurofòbia és essencial en la fantasia de Joan Gaspar Roig i Jalpí.

I, contra els seus opositors, es va defensar amb la *Verdad triunfante*, en la qual insisteix amb el mateix relat.

Com és de suposar, la Conquesta també apareix en el Bernat Boades, el *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya*, pseudocrònica que, segons Roig i Jalpí, va trobar al monestir de Blanes i que li garanteix la veracitat de les seves teories. A part dels fets comentats, insisteix que Carles envià en Rostany a

assetjar Guíxols i, en premi, el féu comte de Girona; fa intervenir un cardenal, enviat pel Papa per animar Carlemany; insisteix que molts sarraïns moren de pesta (potser imita el setge dels francesos en el S. XV); el rei moro presenta batalla, és vençut i mort, igual que els moros de la ciutat, fins i tot els malalts; després explica el transport de les relíquies a la Catedral i les donacions corresponents.

Joan Amades considera que «La conquesta de Girona per Carlemany» està dintre de *Les cent millors llegendes populars*, obra de 1953. El relat és considerat llegenda i modificable. Ara, Carlemany, quan està a Sant Julià de Ramis «d'un cop d'espasa va partir el muntanyam que separava l'Empordà del Gironès», cosa que en molts relats s'atribueix a Rotllà (la Brecha de Roldán). «El rei moro de Girona restà astorat en veure aquella proesa sense parió».

El cabdill moro de Girona tenia un drac a l'estany de Banyoles, però Sant Mer, que anava de monjo a les tropes carolíngies, el va amansar i els soldats el van matar. Com veiem, Amades hi afegeix la llegenda del Drac de Banyoles.

El rei moro des del cim de la muralla es burlava de Carlemany i dels seus amb grans rialles, insults i impropis. Els cristians es lliuraven a l'oració, que dirigia el baró de Cartellà, que era el més prestigiós dels cavallers de la terra que ajudaven Carlemany. I «un cap al tard va caure una pluja menuda de sang i dins de cada gota hi havia una creueta vermella. On s'esqueia el palau del rei moro va aparèixer al cel una gran creu blanca resplendent com un sol...». «En aquestes, arribà el cavaller de Cartellà seguit d'una gran tropa de guerrers»... «Les muralles van caure esbocinades. Carlemany s'apoderà de Girona»... «Carlemany deixà a Girona una estàtua que era el seu retrat»... «En agraïment Carlemany concedí al cavaller de Cartellà el lema «Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum» al seu blasó.

Molts altres escriptors han reinventat el relat de la Conquesta de Girona, però destaquem un fragment de *Canigó* de Jacint Verdaguer. Ell posa en boca dels monjos de Banyoles:

«Quan Carlemany ne deslliurà a Girona,
se vegeren exèrcits per los aires
uns amb altres lluitar, com llenyataires
amb llurs destrals dintre l'afrau pregona;
plovía sang per dar-li nou baptisme;
llampeguejà i en hòrrida tempesta
senyà una creu de foc sa ebúrnica testa...»

BIBLIOGRAFIA

- ABADAL I DE VINYALS, Ramon d'(1956): *La expedición de Carlomagno a Zaragoza: el hecho histórico, su carácter y significación*, Publicaciones de la Facultad de Filosofía y Letras, Serie II, nº 2, Zaragoza.
- AMADES, J. (1953) : *Les cent millors llegendes populars*, Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, Barcelona.
- BOADES, Bernardo (1929-1948): *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya*, Ed. Barcino, Barcelona, (Els nostres clàssics).
- BOTET I SISÓ, J. (1900): *Una visita al castell de Cartellà*, "La Il·lustració catalana (s.a.)", Barcelona.
- CLARA I TIBAU, J. (1994): *L'Ofici a Carlemany dins el Breviari de 1339*, "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", Vol. XXXIV. Girona.
- COULET, J. (1907): *Étude sur l'Office de Gironne en l'honneur de Saint Charlemagne*, Coulet et fils, Montpellier.
- Chronicon Rivipullense I* (2016), "Enciclopèdia de la Crònica Medieval", Graeme Dunphy i Christian Bratu, Koninklijke Brill NV, Leiden (Holanda).
- Chronicon Rivipullense II* (2013), Treball realitzat pel Centre de Difusió Cultural del Ripollès; equip redactor: Frederic Martínez, Albert Clotet, Eudald Grima. Conté un facsímil del manuscrit 588, (folis 11-42), Centre de Recursos per a l'Aprenentatge i la Investigació, Universitat de Barcelona .
- DOMENEC, Antonio Vicente (1630): *Historia general de los Santos y Varones Ilustres en Santidad del Principado de Cataluña*, Emprenta de Gaspar Garrich Librero, Girona.
- DURAN I SANPERE, A. (1936): Tres linajes, tres siglos. El Palacio Comillas, "La Vanguardia" (19-I-1936). Barcelona.
- EGINARDO (2016) : *Vita Karoli Magni. Vida de Carlomagno. Edició bilingüe latín castellano*, Pablo J. Castiella, Zaragoza.
- FONT, L. (1952): *Gerona. La Catedral y el museo diocesano*, Ed. Carlomagno, Girona.
- GIBERT, J. (1946): *Girona. Petita història de la ciutat i de les seves tradicions i folklore*, Tall. Gràf.de C. N. Gisbert, Barcelona.
- INSTITUTIO CONFATRIAE BEATAE MARIAE ALMAE SEDIS GERUNDEN: *Tractatus de Captione Gerunde et edificatione ipsius Cathedralis ecclesie comodo Karolus Magnus Imperator eam dotavit atque in ea episcopum ordinavit*, Arxiu Capitular de Girona.
- MERINO, F. A. i J. DE LA CANAL (1819): *España Sagrada*, Ed. Antonio Marín-Sancha. José Rodríguez, Madrid.
- MOLINA FIGUERAS, J. (2017): *La memoria de Carlomagno. Culto, liturgia e imàgenes en la catedral de Gerona*, Fundación Santa Maria la Real del Patrimonio Histórico, Aguilar de Campoo (Palencia)
- Officium in festo Sancti karoli imperatoris et confessoris*, "Breviarium Gerunden de anno 1339", Arxiu Capitular de Girona.
- PERTZ, Georg Heinrich (1826) : *Chronicon Moissiacense*, " Monumenta Germaniae Historica ", Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, Hannoverae, pàg. 297-298.
- PUJADES, Geroni (1829-1832): *Crónica Universal del Principado de Cataluña escrita a principios del S. XVII*, Imprenta de José Torner, Barcelona.

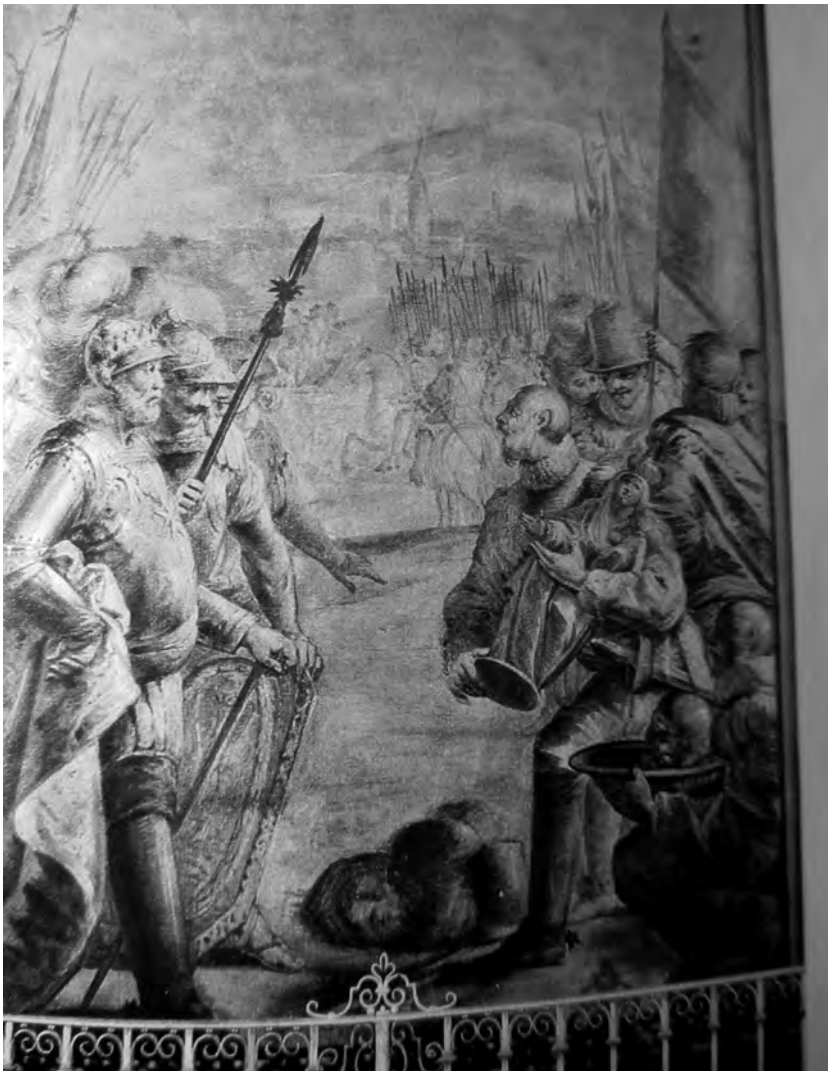
ROIG I JALPÍ, J. G. (1678) : *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona y cosas memorables suyas eclesiásticas y seculares, así de nuestros tiempos, como de los pasados*, J. Andreu, Girona.

ROIG I JALPÍ, J. G. (1680): *Verdad triunfante*, Jacinto Andreu, Barcelona.

ROCHER, Charles (1873): *Les rapports de l'église de Puy avec la ville de Girone en Espagne et le comté de Bigorre. (Extrait des Tablettes historiques du Velay de 1873)*, Bérard Libraire-éditeur, Le Puy.

VERDAGUER, Jacint (1951) : *Canigó*, Ed. Selecta, Barcelona.

VILLANUEVA, J. (1850): *Viage literario a las Iglesias de España*. Imprenta de la Real Academia de la Historia, Madrid.

JOSAFAT, LA VIGÈNCIA DEL MONSTRE

JOSEP PUJOL I COLL

Resum

L'article sintetitza la història de la novel·la *Josafat* (1906), de Prudenci Bertrana, des de la seva gestació fins a la seva divulgació al llarg de tot el segle XX. Pels seus valors literaris, però també per la polèmica que va acompanyar-la des de la seva publicació, tant l'obra com el seu argument i els seus personatges s'han instal·lat en l'imaginari col·lectiu dels gironins amb la força d'una llegenda. L'article aprofundeix en les causes d'aquest arrelament.

Paraules clau

Josafat, Prudenci Bertrana, modernisme català, simbolisme, literatura, segle XX.

Abstract

The article synthesizes the history of the novel Josafat (1906), by Prudenci Bertrana, from its gestation to its dissemination throughout the 20th century. For his literary values, but also because of the controversy that came with the novel since its publication, its plot and its characters have been installed in the collective imagination of Girona citizens with the strength of a legend. The article goes deep into the causes of this rooting.

Key words

Josafat, Prudenci Bertrana, Catalan Modernism, Symbolism, Literature, 20th Century

¿Es pot considerar la novel·la *Josafat* (1906) de Prudenci Bertrana una llegenda gironina? No, si se suposa que les llegendes han de tenir un origen nebulós i una autoria incerta que es perdin en la nit dels temps; sí, considerant com s'ha instal·lat en l'imaginari col·lectiu dels gironins, en un diàleg amb la ciutat no exempt de polèmica i de transformació del mite durant el segle llarg de la seva existència. És aquesta vigència del campaner la que em proposo resseguir, una història de trobades i ensopecs, de detractors i entusiastes que li han anat injectant vida fins avui.

LA GÈNESI

Tenim un parell de recursos per conèixer el procés de creació de la novel·la, ambdós provinents del mateix autor: el relat que en fa a *El vagabund*, la segona part de la trilogia *Entre la terra i els núvols*, i una llibreta amb notes de redacció.

Com a font historiogràfica, hem de prendre amb reserves i precaucions l'autobiografia novel·lada de Prudenci Bertrana *Entre la terra i els núvols*, on es disfressa d'Innocenci Aspriu. Hi ha hagut prou estudiosos que han separat el gra de la palla, constatant-hi com Bertrana dóna marge a la ficció entrelligant-la amb fets històrics (Castellanos, 2013; Congost, 1994; Marfany, 1975). Amb tot, no crec que Bertrana ens enganyi gaire sobre el seu estat d'esperit amb què va engendrar la novel·la si llegim els capítols III i XII del segon volum de la trilogia, *El vagabund*, quan narra la seva etapa gironina i els seus inicis com a escriptor, ja en plena vida adulta i abandonada la vida d'hereu. Al capítol III Aspriu, encara amb el seu futur indecís, debatent-se entre la professionalització dins el camp de la pintura o de l'escriptura, vagabundeja sovint per la Girona vella i pel castell de Montjuïc. Pels entorns d'aquest darrer caborieja amb Álvarez de Castro, però encara es deixa seduir més per la catedral i el barri de Sant Feliu. A la seu hi anava a la tarda, veient declinar el sol i l'activitat dels canonges, fins que un dia va aconseguir pujar al campanar:

“Llavors descobrí un món nou on podia distreure's percaçant quimeres i emocions rares. Va fer-se benvoler dels campaners mostrant-se generós, i ells el deixaren vagar lliurement per llurs dominis.

Es ficava a la capella baptismal, empenyia una feixuga porta, travessava un curt passadís, obert en l'espessor del terrible mur, i es trobava a la base del campanar en el departament on els campaners maniobraven. Els campaners eren una estranya barreja de seminaristes i bastaixos; joves de faccions borroses una mica sorruts.” (P. Bertrana, 2017a, pàg. 53).

Es va convertir en una fura; els intersticis de la catedral de Santa Maria van deixar de tenir secrets per a ell. Els espais recorreguts apareixeran ben descrits en la novel·la, des de la capella baptismal i els espais del campanar per on s'inicia la novel·la. Amb mentalitat de pintor o de notari, es fixa en la llum somorta, en els llibants de les campanes, els claus de ganxo, en el cilindre de l'escala amb la seva porta baixa. Passeja pel trifori, puja a la cúpula del campanar i es fascina amb les campanes, s'enfila fins l'àngel de la catedral, s'aboca damunt la façana principal encara inacabada, descobreix

Fig. 1. La torratxa i construccions diverses, avui desaparegudes, a la banda nord de la catedral. (Ajuntament de Girona. CRDI)

les golfes de la nau, s'obsessiona amb la torratxa que hi descobreix a l'últim contrafort de l'absis. Les fotografies de principis de segle han testimoniat la presència d'aquesta torratxa, eliminada en restauracions posteriors, així com algunes construccions als intersticis dels contraforts a la banda nord que bé podrien haver inspirat l'habitació de Josafat:

Més endavant, al capítol XII, afermada la seva intenció literària, s'ha envoltat dels seus amics gironins, Lavila (Carles Rahola), Fresneda (Xavier Monsalvatje) i un poeta decadentista (Miquel de Palol), amb qui passeja per les nits del barri vell, sobretot la zona dels prostíbuls, paret amb paret dels convents. Entre el barri de Sant Feliu i els Banys Àrabs descobreix l'altra cara que li faltava per a una història que havia anat covant, que barrejaria també el sacre i el profà dins el clos de la ciutat antiga:

“Sentia que l'esperit de la ciutat vetusta, sabedor de misteris i d'aberracions insospitats, inquietava el seu amb una puixança nova, amb un imperatiu, encara indefinit, però que el feia tremir d'impaciència i d'ansies creadores. [...] Entretant, la seva imaginació abocetava una estranya anècdota, on la luxúria i el fanatisme profanaven la pau santa d'un temple i feien estremir d'horror les velles imatges.” (P. Bertrana, 2017a, pàg. 154).

Per si el testimoni literari no ens mereixés prou confiança historiogràfica, tenim un document excepcional que el confirma i el complementa. Es tracta del bloc manuscrit amb notes per a la redacció del *Josafat* i *Nàufrags*, conservat al Fons Bertrana de la Universitat de Girona, transcrit i estudiat pel professor Xavier Pla (Pla, 2012a). No només hi apareixen detalls que semblen les notes preses del natural dels tràfecs catedralicis explicats a *El vagabund*, sinó que ja hi ha una versió rudimentària i molt reduïda de la novel·la. Pepona s'hi anomena Claret, i hi ha detalls concrets històrics que després desapareixeran en la versió definitiva (Nicolàs Salmerón, francmaçons heretges, republicans...). A més, s'hi apunta tasques pendents que li són necessàries per avançar en la novel·la: buscar significat de sadisme i masoquisme, així com referències bibliogràfiques (com la monografia de Bassegoda sobre la catedral de Girona), saber quin és l'últim toc de la tarda i tancament de l'església, conèixer els efectes d'una commoció cerebral, quants graons té l'escala del campanar, veure el rellotge, la flauta del déu Pan...

LA PUBLICACIÓ I FORTUNA CRÍTICA

Com a escriptor, Bertrana ja era localment conegut, però *Josafat* va suposar-li el seu debut com a personatge públic, tot i no haver guanyat el premi al qual s'havia presentat. Les primeres Festes de la Bellesa de Palafrugell del 1905 i el seu concurs (amb Joan Maragall, Jaume Massó i

Torrents i Joan Vergés de jurat), havien d'inaugurar nou concepte de festa literària, alternativa als Jocs Florals. *Josafat* era una candidata clara al premi però, després de forts debats, es va guardonar *L'home bo* de Josep Pous i Pagès. Fou una gran decepció per a Bertrana, a qui ja li havien arribat notícies que l'havia guanyat, tal com ho explica a *El vagabund* (P. Bertrana, 2017a, pàg. 162-163) i la seva filla Aurora Bertrana, a les seves memòries (A. Bertrana, 2013, pàg. 134-35). Encara fou pitjor quan van fer-se públiques les raons del jurat mitjançant un text de Joan Vergés, on s'admetia tant la validesa literària com les reticències morals que havien decantat el guardó:

“En les escenes de seducció en què apareix com el símbol de la temptació carnal, la meretriu impúdica i fastigosa, el cuadro esdevé llotós i repugnant a força de detalls infectes que enterboleixen i profanen la pureza de l'obra d'art.” (citat per Granell i Nogué, 1980, pàg. 248).

Tot i això, *Josafat* es va publicar l'any següent, a Palafrugell 1906, i al cap d'un any s'edita a Barcelona. Llavors triomfa amb *Nàufrags*, premi de novel·la, i el recull *Crisàlides*.

Tant el concurs com la fama que va obtenir *Josafat*, així com l'inici de la polèmica sobre la novel·la, han estat molt ben resseguits per Glòria Granell (Granell i Nogué, 1980). Se'n féu ressò ben aviat la premsa palafrugellenca i gironina, en general fent valer el candidat local; fins i tot *El Tradicionalista* es mostrà favorable a Bertrana. Quan el juny del 1906 surt publicada, els mitjans gironins continuen parlant-ne positivament —amb alguna excepció—, bé que recomanant-la com a lectura no apta per a tothom. A Barcelona, l'obra també va ser ben defensada per escriptors com Lluís Via o Carme Karr, saludada com una obra valuosa, arraconant-s'hi els aspectes morals assenyalats pel jurat del premi.

És probable que *Josafat* no despertés gaire simpaties en la Girona més levítica però, amb tot, la metxa de l'escàndol va trigar quatre llargs anys a esclatar. Les memòries d'Aurora Bertrana expliquen una anècdota sucosa d'aquesta “bertranofòbia”[sic] gironina:

“Una de les vegades que la tieta [cunyada de Prudenci Bertrana] havia anat a confessar, el confessor li preguntà: “Has llegit alguna obra d'un tal Prudenci Bertrana, filla meva?”. I en dir-li ella que sí, el clergue s'exaltà: “Estàs condemnada. Si no te'n penedeixes i promets no llegir mai mes cap obra d'aquest “malvat”, aniràs de dret a l'infern”. La tieta li havia replicat que aquell “malvat” era el marit de la seva germana, un bon espòs, un bon pare, un bon ciutadà. Va abandonar el confessional sense acabar la confessió.” (A. Bertrana, 2013, pàg. 137).

Què havia passat, en aquests quatre anys? Doncs que Bertrana s'havia "significat". Havia pesat més l'acostament polític cap al catalanisme republicà d'esquerres —es fa director del periòdic *Ciudadanía*—, i per acabar-ho d'adobar el 1910 publica *La locura de Álvarez de Castro*, amb Diego Ruiz. Sumat a l'entrant indigest de *Josafat*, aquests altres dos plats del menú Bertrana provocaven ja massa cremor d'estómac. Un dels articles incendiaris, especialment significatiu, fou el que va signar un tal G. a *La Regeneración*, setmanari d'Acció Catòlica, "Noble Gerona, protesta!", on titllava la novel·la com:

"... la producción literaria más asquerosamente carnal que han visto los siglos, solo comparable, quizá superándola, a la literatura del inmundo Zola [...]. Bertrana en este libro ha puesto a contribución todas las groserías más procaces, para dar cuerpo a la carnalidad más abominable que constituye el nervio de aquella narración." (citat per Granell i Nogué, 1980, pàg. 259)

En resposta, Bertrana es defensà vigorosament al *Diario de Gerona*. La contraargumentació no només ens il·lumina sobre la seva poètica creativa, sinó que hi afegeix una dada sobre un cas real que havia originat la història del campaner:

"El caso Josafat fue inspirado en la crónica negra de los tribunales, nació de la realidad [...] si yo explicara quién fue Josafat y a que clase social pertenecía; si yo hubiera querido aprovechar aquella historia para fines bastardos y lanzar por el mundo mi libro como Galdós lanzó su *Electra*, otro habría sido el éxito editorial y con más razón se lamentara el Sr. G." (citat per Granell i Nogué, 1980, pàg. 260-61)

Sabem, per un comentari de Carles Rahola, que Bertrana havia pensat inicialment que el protagonista fos un capellà (Castellanos, 2013, pàg. 275). Fos com fos, l'existència se li feia difícil a Girona, de manera que el 1912 decidí traslladar-se cap a Barcelona. El final de *El vagabund* és simptomàtic. Per acomiadar-se de Girona, en visita com a últim indret la Devesa i s'extasia amb els seus colors tardorals, fins que hi troba una sorpresa clavada als plàtans:

"Enmig de l'entreteniment pueril, va reparar en uns papers de color, de la mida d'un sobrecarta ordinari, enganxats en les soques dels plàtans. Va semblar-li que anunciaven quelcom així com unes "perles vitals", regeneradores d'organismes atrotinats. Però, si els ulls no li feien pampallugues, allí hi havia el seu nom. Hi era. Enemics ignorats l'acomiadaven amb poques paraules i mal dites: "Bon vent i barca nova! Girona es deslliurava d'un trist demagog. D'un pèrfid destructor de les coses i dels homes sants i heroics. Que se'l confitessin els barcelonins! Fins a mai més!" (Bertrana, 2017a, pàg. 287)

REPRESA I ICONOGRAFIA FLUCTUANTS

L'accidentada història del segle XX va enrarir encara més la recepció d'una obra que ja havia estat tortuosa d'entrada. Bertrana mor el 1941 a Barcelona en l'ostracisme, fins al punt que la seva tomba va costar d'identificar (Pujadó, 2017). Val a dir, amb tot, que deu anys després la ciutat de Girona el va recordar... com a pintor, en una mostra al Círculo Artístico (Granell i Nogué, 2017), però *Josafat* havia de passar la seva expiació pròpia.

La instauració del premi Bertrana de narrativa catalana el 1968 fou una primera fita en la rehabilitació de l'escriptor gironí. Abans, però, havia estat revelador com el reciclatge de *Josafat*, en forma de projecte cinematogràfic per part d'Antoni Varés el 1965, va haver de batejar-se com a *Joanot*, segurament per les suspicàcies que la novel·la generava encara (Granell i Nogué, 2006).

Per tot plegat, dins l'imaginari col·lectiu dels gironins *Josafat* ressonà durant molts anys com una història pecaminosa, força desconeguda i encara menys llegida, i amb una iconografia visual pràcticament inexistent. Les successives edicions havien estat molt exigües en imatges, amb l'excepció de les fascinants il·lustracions expressionistes d'Alfred Kubin per a la traducció alemanya de 1918, però que han passat inadvertides fins a l'actualitat, recuperades per les Edicions de la ela geminada en la publicació de l'obra completa de Bertrana (P. Bertrana, 2017b):

Fig. 2a i 2b. Il·lustracions d'Alfred Kubin per a la traducció alemanya de *Josafat* (1918).

La tríada protagonista de la novel·la, Josafat, Fineta i Pepona, apareixen descrits amb detall a la novel·la, però en les successives repeses dramàtiques han estat encarnats per actors molt diferents. Fixem-nos-hi, a partir del recompte d'adaptacions que n'ha fet Jordi Dorca (Dorca, 2017):

- *Joanot*, d'Antoni Varés (1965). L'esmentat projecte va comptar amb el jove actor Emili Garcia com a Josafat i amb diverses actrius per a la Fineta.

- *Josafat*, adaptació televisiva (1976) dins de Lletres Catalanes a TVE Catalunya, dirigida per Mercè Vilaret, amb guió de Josep M. Benet i Jornet, posteriorment publicat amb el títol *Dins la catedral* (Benet i Jornet, 1985). Ovidi Montlló hi feia de Josafat i Àngels Moll de Fineta.¹

- *Josafat* (1987), a càrrec del TEI de Sant Marçal, amb direcció de Pep Cruz, en el marc del lliurament dels premis Bertrana.

- *Josafat* (2004), òpera de Pau Guix i Pere Josep Puértolas, estrenada durant el Fòrum de les Cultures.

- *Josafat* (2005), dramatització pel Grup Proscènium, a La Planeta. Interpretada durant la Setmana Santa, va generar una certa polèmica local perquè la Junta de Confraries el va excloure de la programació. En ple segle XXI, l'obra modernista de Bertrana encara no era innòcua.²

- *Josafat, el musical* (2014), de Marc Timón i Josep Pujol, amb la direcció de Joan Solana, estrenat al Teatre Municipal de Girona (Timón & Pujol i Coll, 2014). Els rols de Josafat i Fineta anaven a càrrec de Xavier Ribera i Judit Tobella, respectivament.

Des d'un Josafat encarnat per un Ovidi Montlló —introvertit, torturat i menut— fins a un Xavier Ribera —expansiu, viril i apersonat—, la seva fisonomia ha fluctuat en metamorfosis continuades, sense que una hagi arrelat més que d'altra. Després que la novel·la hagi estat lectura obligatòria a batxillerat dins els programes de literatura catalana i sovint esca de comentari a les proves d'accés a la universitat, *Josafat* és una novel·la a bastament coneguda, però la representació mental del campaner irat i luxuriós és multiforme en l'imaginari dels gironins.

¹ Disponible a: <<http://www.rtve.es/alcarta/videos/altres-programes-darxiu/lletres-catalanes-josafat/1406757/>>

² "La Junta de Confraries de Girona es desmarca del "Josafat" de Proscènium", *El Punt*, 20/III/2005, pàg. 38; i "Proscènium recrea a La Planeta l'ambient llòbrec de la catedral descrit a "Josafat"", 2/III/2005, pàg. 49. Cfr. també la columna de Joan Ribas: "Això és fer cultura!", *El Punt Avui*, 1/XII/2013.

Fig. 3. Emili Garcia i actriu desconeguda, en el *Joanot* (1965) de Varés. (Ajuntament de Girona, CRDI, Fons Antoni Varés Martinell).

Fig. 4a i 4b. Ovidi Montllor i Àngels Moll en l'adaptació televisiva de *Josafat* (1976).

Fig. 5. Xavier Ribera en la versió musical de *Josafat* (2014).

LA FORÇA DE LA LLEGENDA

A banda de les seves innegables qualitats literàries, hom també pot preguntar-se per què la història del campaner i la prostituta ha arrelat amb l'obstinació d'una llegenda. I és que en la trama argumental no només hi ressonen històries conegudes, sinó uns motlles narratius que donen una resiliència gairebé tel·lúrica a la successió tràgica d'esdeveniments.

Xavier Pérez, bon coneixedor dels esquemes mítics subjacents en els arguments cinematogràfics, ha vist un film encobert en *Josafat* (Pérez, 2012). Tàcitament, però també de manera explícita, Bertrana hi evoca la trama tradicional de la bella i la bèstia:

“En *Josafat* es consumia de luxúria; era fàcil de realitzar amb ell son anhel inextingible, son afany d'amor excèntric que l'entendria a ella mateixa com el conte de la dona robada per un orangutà. Sempre l'havia trasbalsada aquell maridatge horrible; sempre havia sentit insans desitjos de viure la vida d'aquella desgraciada, reclosa en el tronc d'un arbre, alimentada per les mans del simi, sentint sobre sa nuesa el pelut contacte de l'animal feréstec, rebent de continu abraçades immensament lascives acompanyades dels crits estridents d'un plaer ferotge que no es cansa ni s'assacia.” (P. Bertrana, 2017b, pàg. 79).

Paga la pena, emperò, analitzar el disseny argumental de *Josafat*. El mite de la bella i la bèstia compon un relat de redempció a través de l'amor: enamorant-se'n i gràcies a la seva bondat, la bella aprèn a reconèixer la bellesa interior de la bèstia prescindint de la monstrositat externa. En canvi, l'esquelet narratiu de *Josafat* és el mirall negre o el "cànon invertit" d'aquesta trama: la bella és portadora de maldat i procura d'inocular-la a la bèstia fins estimbar-los ambdós en la perdició i la tragèdia.

Per bé que invertit, aquest esquema de la bella i la bèstia s'apropa més a *Josafat* que no pas l'altra referència que s'ha assenyalat sovint, *Notre Dame de París* de Victor Hugo. Sí que són palpables les influències d'un en l'altre, sobretot la tria de l'escenari catedralici i alguns paral·lelismes entre el geperut-Josafat-bèstia i Fineta-Esmeralda-bella, però la novel·la d'Hugo, en la seva complexitat, s'aparta força més de la trama originària.

Ja que parlem d'influències, pot ser profitós assenyalar-ne d'altres. Semblen evidents les de la narrativa modernista contemporània de Bertrana, sobretot les de *Solitud* (1905) de Víctor Català i *Els sots feréstecs* (1901) de Raimon Casellas (Castellanos, 2013). Xavier Pla n'ha remarcat d'altres de possibles, com *La Catedral* (1903) de Vicent Blasco Ibáñez (Pla, 2012b). Menys demostrables però molt suggeridores són les similituds amb alguns contes d'Edgar Allan Poe, tot i que les connexions puntuals són nombroses. Les peses del rellotge baixant inclements damunt la Fineta agonitzant recorden "El pou i el pèndol"; la consciència remoguda i l'autodelació de Josafat ens condueixen cap a "El cor delator" o també cap a "El gat negre"; una bèstia assassina de dones apareix a "Els crims del carrer Morgue"; els espais opressius com els de la catedral els tenim a "La caiguda de la casa Usher" o "El barril d'amentillado", on apareix un sàdic enterrament en viu que recorda les macabres aspiracions masoquistes de Fineta. Xavier Pérez també ha assenyalat algunes d'aquestes semblances (Pérez, 2012, pàg. 44 i 47). Poe ja era un autor conegut i traduït a principis de segle, i val a dir que la Biblioteca del Seminari de Girona conserva alguns volums decimonònics de la seva obra, entre ells la coneguda traducció al francès que en féu Charles Baudelaire.

MORAL O IMMORAL?

Ja que la moralitat o immoralitat de *Josafat* s'ha convertit històricament en cavall de batalla a l'hora de jutjar l'obra, pesant més en la seva trajectòria que no pas els seus valors estètics, convé acabar aquest recorregut

assenyalant els arguments brandats en aquest sentit. No va importar mai que, en la seva justícia poètica —segons els cànons morals del moment—, a la fi el vici hi quedi castigat. Tothom es va fixar més en el viatge que en el destí. La història de Josafat i Fineta, per mal però també per bé, va arrossegar la fama de llibertina, plena d'una luxúria extravagant, convertint Bertrana en el nostre marquès de Sade casolà. Per contrarestar la seva fama de pecaminosa i immoral, des dels inicis es va fer valer la imparcialitat del narrador, subratllada per Lluís Via o Joaquim Ruyra, entre d'altres (Granell i Nogué, 1980, pàg. 257-258). El mateix Bertrana se'l va fer seu, aquest argument:

“Josafat no puede ser un libro para monjas, ni para doncellas, ni tal vez para señoras, pero para los que en la vida han aprendido a vivir nada pueden hallar en Josafat que les sonroje. Mi primera obra admito que pueda ser mala pero no admito que sea asquerosa, ni grosera, ni procaz. [...] Desde la primera à la última cuartilla me ceñí a una imparcialidad de narrador absoluta; imparcialidad que para suerte mía ha sido reconocida y alabada por cuantos sin distinción de ideas eran capaces de comprenderla” (citat per Granell i Nogué, 1980, pàg. 260).

Una lectura detallada, però, desmenteix aquesta objectivitat narrativa, com ho ha analitzat Jordi Castellanos (Castellanos, 2013, pàg. 289-91). El narrador valora, opina i jutja, en especial sobre el personatge de Fineta: les seves entranyes són “perverses”, quan s'ofereix ho fa “amb un esgarrifós cinisme”, la seva veu és “estrident, immensament repulsiva”, arriba “fins al cinisme més descarat i immund” i, comptat i debatut, “espantava mirar-la”. Fineta és la *femme fatale*, la vampiressa finisecular importada a la literatura catalana modernista, com ho féu el seu company literari Xavier Monsalvatje (Pujol i Coll, 2012). Aquesta visió de la dona com a portadora del mal continua incomodant, ara en un nou sentit i dins un nou segle, i ha fomentat noves crítiques des d'una òptica feminista, com la que reclama i exerceix Laura Mercader (Mercader, 2012).

Potser és aquesta la raó última de la travessia secular de *Josafat*, al costat dels arquetips narratius que subverteix, la multiplicitat de lectures que genera i dels seus valors estrictament literaris: mentre la novel·la continuï bella i indigesta, mentre ens rondi molt de temps dels budells al cervell, mentre no ens deixi indiferents, tenim Josafat i Fineta per anys.

BIBLIOGRAFIA

- BENET i JORNET, Josep Maria (1985). *Dins la catedral (Josafat) seguit de Rosa o el primer teatre*. Barcelona: Edicions 62.
- BERTRANA, Aurora (2013). *Memòries, I*. Girona: Diputació de Girona.
- BERTRANA, Prudenci (2017a). *El Vagabund*. Girona: Edicions de la ela geminada.
- BERTRANA, Prudenci (2017b). *Josafat*. Girona : Edicions de la ela geminada.
- CASTELLANOS, Jordi (2013). "Josafat, novel·la modernista." *Els Marges*, (número extraordinari), pàg. 265–291.
- CONGOST, Rosa (1994). "La verdadera història de l'hereu Bertrana", a PONCE, S & FERRER, L. (Eds.), *Família i canvi social a la Catalunya contemporània (s. XIX-XX)*. Vic: Eumo, pàg. 193–224.
- DORCA, Jordi (2017). "Prudenci i Aurora Bertrana amb ulls d'avui. Representar Prudenci Bertrana." *Revista de Girona*, 301, pàg. 74–75.
- GRANELL i NOGUÉ, Glòria (1980). "Josafat de Prudenci Bertrana. Polèmica a la festa de la bellesa de Palafrugell (1905) i recepció posterior de l'obra", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 43, pàg. 245–261.
- GRANELL i NOGUÉ, Glòria (2006). Bertrana i Varés. *La Girona de Josafat*. Girona: Ajuntament de Girona.
- GRANELL i NOGUÉ, Glòria (2017). "La ciutat de la il·lusió. Prudenci Bertrana i Girona." *Revista de Girona*, 301, pàg. 76–78.
- MARFANY, Joan Lluís (1975). "Els greuges de Prudenci Bertrana", a *Aspectes del modernisme*. Barcelona: Curial, pàg. 231–252.
- MERCADER, Laura (2012). "De Josafat a Femafat. Una lectura de les dones-ficció o les dones en la ficció masculina", a *Llibres, monstres i catedrals. Josafat de Prudenci Bertrana*. Girona: Universitat de Girona: Publicacions de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes, pàg. 63–78.
- PÉREZ, Xavier (2012). "Josafat, un film encobert: el mite de la bella i la bèstia," a *Llibres, monstres i catedrals. Josafat de Prudenci Bertrana*. Girona: Universitat de Girona, Publicacions de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes, pàg. 35–48.
- PLA, Xavier (2012a). "Als orígens de Josafat. Breus reflexions a l'entorn d'un manuscrit inèdit de Prudenci Bertrana", a *Llibres, monstres i catedrals. Josafat de Prudenci Bertrana*. Girona: Universitat de Girona, Publicacions de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes, pàg. 101–123.
- PLA, Xavier (2012b). "Presentació. Llegir la catedral," a *Llibres, monstres i catedrals. Josafat de Prudenci Bertrana*. Girona: Universitat de Girona, Publicacions de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes, pàg. 9–16.
- PUJADÓ, Judit (2017). "L'últim clos." *Revista de Girona*, 301, pàg. 79.
- PUJOL i COLL, Josep (2012). *Perfils de Xavier Monsalvatge (1881-1921)*. Girona: Curbet Ed. i Fundació Valvi.
- TIMÓN, Marc, & PUJOL i COLL, Josep (2014). *Josafat, el musical* [enregistrament sonor]. [Barcelona]: Satélite K.

